

УДК 94(430):327(73)“1945/1949”

<http://doi.org/10.17721/2524-048X.2018.10.63-81>

Михайло Бойко, студент-магістр

Олександр Іванов, к.і.н., доц.

Київський національний університет

імені Тараса Шевченка

ПРОВЕДЕННЯ ПОЛІТИКИ ДЕНАЦИФІКАЦІЇ НІМЕЧЧИНИ В АМЕРИКАНСЬКІЙ ЗОНІ ОКУПАЦІЇ (1945-1949 РР.)

***Анотація** На основі аналізу документів американської Військової адміністрації, угод, підписаних на офіційному урядовому рівні представниками країн-союзниць, матеріалів особистого походження, статей періодичної преси та соціологічних опитувань, здійснених науковими інституціями, авторами статті висвітлено основні механізми, процедури та результати процесу денацифікації, проведеної в американській зоні окупації в 1945-1949 рр.*

Денацифікація в американській зоні окупації не залишилась неефективною. Для скомпрометованих осіб цей процес також мав шоковий ефект – принаймні на короткий час він означав “соціальну деградацію та приниження в очах суспільства”. Якщо і не відбулось внутрішнє очищення колишніх злочинців, всі реінтергровані особи були змушені відтепер проявляти “політичну поміркованість і стриманість” та адаптуватися до нових умов, якщо вони не хотіли втратити зайняту ними нову позицію. З прийняттям демократії “зверху” відбулося закладення (на інституційному рівні) наріжного каменю для демократичного майбутнього. Під час правосуддя перехідного періоду, не існує однозначної відповіді на питання, чи можна вважати успішним подолання націонал-соціалістичної диктатури в Німеччині. Ця тема

є досить чутливою; занадто різними є політичні, моральні та правові оцінки, а також уявлення про справедливість, провину, відповідальність та відплату.

Ключові слова: *Федеративна Республіка Німеччина, денацифікація, США, націонал-соціалізм, Основний Закон.*

У розпал Другої світової війни Сполучені Штати Америки все ще вагалися, яку модель повоєнного устрою Німеччини обрати, які завдання потрібно вирішити для того, щоб “перевиховати” німецьке суспільство і які документи слід підписати, щоб процес цих змін став незворотним. Після розгрому німецького нацизму вся повнота влади і контроль за німецьким суспільством опинилися в руках країн-переможниць. Від того, як вони розуміли і здійснювали політику повоєнного устрою країни у своїх зонах окупації, у вирішальній мірі залежала доля Німеччини, її суспільства і держави. Одним із ключових напрямів повоєнної перебудови країни усіма державами-переможницями спільно була визначена політика денацифікації. Проте розуміння її мети та змісту, форм та методів здійснення та реальних наслідків виявилось досить відмінними у різних окупаційних зонах. Тому метою даної статті є дослідження цієї політики в американській зоні окупації.

Джерельна база дослідження може бути умовно розділена на кілька груп. До першої групи відносяться опубліковані документи американської Військової адміністрації: рапорти, доручення, звіти Військового департаменту тощо. До другої групи належать міжнародні угоди, підписані на офіційному урядовому рівні представниками США, Франції, Великої Британії та СРСР, прокламації Контрольної Ради та резолюції Міністерства зовнішніх справ США (“Foreign Relations”). До іншої групи джерел увійшли матеріали особистого походження: як-от мемуари та виступи військового губернатора Американської зони окупації Люсіуса Клея, спогади колишніх німецьких військовополонених, щоденники кадрових працівників, які відповідали за програму денацифікації. Останню групу складають внутрішньоурядові опитування, анкетування, здійснені Військовою адміністрацією, матеріали німецьких газет, що виходили

на території американської окупаційної зони, таких як “Süddeutsche Zeitung” та “Frankfurter Rundschau”, “Der Ruf», “Die Zeit»” Крім того до цієї групи відносяться й соціологічні опитування, здійснені науковими інституціями, серед яких чи не найбільш репрезентативними є результати роботи Інституту демоскопії в Алленсбаху [1].

Історіографія проблеми в Україні ще не представлена фундаментальними дослідженнями вітчизняних авторів: денацифікація переважно згадується як один з пунктів програми 4 “Д” – поряд з демократизацією, демілітаризацією і декартелізацією. Системно цю проблему висвітлено в роботах німецьких та американських істориків. Реалізація програми денацифікації, її успіхи і недоліки, проблеми, що супроводжували її практичну імплементацію стали надзвичайно складним полем досліджень. Серед найкомпетентніших робіт, присвячених дослідженню процесу денацифікації в американській зоні окупації, слід на перше місце поставити монографію Лютца Ніетгаммера, у якій вперше на основі архівних матеріалів Баварії була здійснена спроба комплексної оцінки проведеної політики денацифікації [2]. Німецький історик Вольфганг Крігер зазначає безсумнівну заслугу американського військового керівництва у відновленні та розбудові німецької державності, показує, яким чином вироблялися нормативно-правові акти, спрямовані на відновлення роботи правової системи та прийнятті Основного Закону [3]. Альберт Льоршер розглядає окремі аспекти повоєнного соціально-економічного життя німецького народу, а також дає оцінку діяльності місцевих трибуналів, які були основним інструментом проведення денацифікації в Баварії [4] Ангела Боргштедт вказує на той факт, що денацифікація була всеохоплюючим явищем, диференціює політику кожної з окупаційних держав стосовно повоєнної Німеччини у процесі переосмислення періоду націонал-соціалізму [5]. Американець Едвард Девісон, який був одним з кураторів курсу на «перевиховання» німецьких солдатів, аналізує головні проблеми, з якими стикалися Сполучені Штати під час налагодження курсу з переосмислення минулої епохи [6]. Джон Беккер у своїй роботі, присвяченій дослідженню діяльності американського військового

губернатора Люсіуса Клея, посиляється на те, що втілення будь-яких заходів з метою демократизації суспільного життя могло стати результативним лише за умови, що держави-переможниці об'єднають зусилля, чого однак не вдалося досягти [7].

1945 рік видався надзвичайно насиченим з точки зору політичних рішень для Сполучених Штатів Америки щодо німецького питання. Директива JCS 1067, призначена головнокомандувачу збройних сил США в Німеччині (квітень 1945 року – липень 1947 року), окреслила основні риси американської окупаційної політики в повоєнний період. В ній Німеччина розглядалася як держава-ворог – така, яка потенційно може знову стати загрозою миру для всього світу. Цього разу німецький народ не мав права уникнути відповідальності: метою окупації було не лише покарання та пригнічення як після Першої світової війни, а насамперед реалізація певних принципів союзницької політики з перспективи подальшої взаємовигідної співпраці. Однак "братерства" між американськими окупаційними військами та німцями не допускалося [8, р. 22].

Денацифікацію реалізовували передусім через розпуск усіх нацистських організацій та виключення їх членів з суспільного життя та вищих посад у секторі економіки. Новий політичний розвиток був можливим лише з дозволу США. Важливо, що союзники також не допускали існування в Німеччині потужного військово-промислового комплексу, оскільки нацизм і мілітаризм німецької економіки були тісно пов'язані. Зокрема, передбачалося здійснення контролю з метою не допустити можливості Німеччини знову вести війну та проводилися широкі заходи демілітаризації, роззброєння та підготовки до можливої реконструкції політичного життя на демократичній основі [8, р. 23].

Контрольна рада зобов'язувалася розпустити нацистську партію, афілійовані та контрольовані нею організації, та, що важливо, усі, без винятку, інститути державної влади, використовувані в якості пропаганди, а також заборонити їх відродження в будь-якій можливій формі [8, р. 24].

Закінчення війни вимагало відповідей на питання: навіщо було проводити політику, базовану на жорстокій, позбавленій гуманного ставлення до інших народів ідеології, що стало причиною мільйонних людських жертв. Американці не могли дозволити втрати часу. Головнокомандувачеві ставилося завдання віднайти, арештувати та чекати подальших вказівок щодо військових злочинців, сподвижників нацистів та осіб, які брали участь у роботі стратегічних німецьких підприємств чи несли відповідальність за скоєні військові злочини. Крім цього військовий представник США мав перешкоджати у будь-якій формі поширенню нацистських, мілітаристських чи націоналістичних доктрин та проведенню парадів будь-якого змісту. Такі кроки мали регулювати суспільну думку в Німеччині. Натомість заходи, що не порушували суспільного спокою або були позбавлені політичного контексту, дозволялися. Таким чином, Американська військова адміністрація мала забезпечити дотримання свобод слова, преси і віросповідання, при цьому наголошувалося на повазі до релігійних установ [8, р. 25].

Денацифікація мала за мету комплексне переформатування німецького суспільства: окупаційного контролю не могла уникнути жодна сфера, в тому числі освіта, що готувала майбутнє покоління, яке через кілька років самостійно відповідатиме за політичну ситуацію. Розроблена система контролю за німецькою освітою передбачала закриття пропагандистських шкіл, наприклад, Адольф Гітлер Шулен, Наполас, Орденсбурген [3, с. 73]. Таким чином, цілком зрозуміло, що в перші повоєнні місяці німецьке суспільство переживало непрості часи: швидкого полегшення не слід було чекати. Одні закони суспільного устрою змінювалися іншими. Німеччина насторожено спостерігала, як Військова адміністрація формує її нову перспективу.

Рішення Потсдамській конференції, що проходила в резиденції Цецилієнгоф кронпринца Вільгельма Гогенцоллерна, підтвердили рішучість союзників у виконанні положень, покликаних реалізувати програму денацифікації. Зокрема стверджувалося, що німецький мілітаризм і нацизм будуть знищені, а країни-союзники об'єднують зусилля, необхідні для того,

щоб Німеччина більше ніколи не загрожувала ані своїм сусідам, ані миру в світі. Власне, позиція держав-переможниць була наступною: інтенсифікація впливу на Німеччину залежатиме від бажання населення співпрацювати з окупаційною владою. Очевидно, що це не було поєднанням двох рівнозначних факторів: реконструкції суспільного життя на демократичній і мирній основі слід було досягнути, навіть якщо німці не докладуть до цього значних зусиль знизу. В такому випадку необхідно було реалізувати це директивно-наказовим шляхом згори [9, р. 41].

Принципи, за якими мала здійснюватися денацифікація, декларувалися наступним чином: вилучення з державних посад в освітній, судовій та інших суспільних сферах тих осіб, які були більше, ніж номінальними нацистами, арешт військових злочинців, лідерів нацистських організацій [9, р. 43]. Обговорення між країнами-союзницями, що проходили в Лондоні в серпні 1945 року, мали за мету підготовку до проведення судового засідання над військовими злочинцями. Однак тут не було вироблено чітких критеріїв та норм покарання чи звільнення від відповідальності причетних до злочинів нацистського режиму [9, р. 48].

8 серпня 1945 року в Лондоні переговори чотирьох країн-союзниць завершилися підписанням міжурядової угоди, яка підтверджувала один з пунктів Московської декларації від 30 жовтня 1943 року про проведення судового слідства, за яким буде визначено міру покарання тим німецьким офіцерам і членам націонал-соціалістичної партії, які несли відповідальність за скоєні злочини [10, р. 50]. Одноставним рішенням було погоджено створення першого Міжнародного військового трибуналу для розгляду справ військових злочинців незалежно від того, де вони перебували і звинувачувані вони окремо чи в складі групи. Жодна з умов договору не перешкоджала юрисдикції чи повноваженням будь-якого національного чи окупаційного суду на території країн-союзниць чи Німеччини щодо розгляду справ військових злочинців [10, р. 51]. Держави-переможниці шукали винних, що було достатньо складно. Щойно пережитий шок Другої світової війни фактично вимагав від Альянсу

продемонструвати не тільки військову, але й юридичну силу, що мала бути вагомішою і більш дієвою в наступні роки. Тому Лондонська угода ознаменувала спільно погоджений, перший в історії права прецедент притягнення до відповідальності за злочини проти людства і людяності. Механізм міжнародного правосуддя у формі Міжнародного військового трибуналу було запущено.

Проголошені засади союзницької політики відображали максимально ідеалістичний варіант розвитку повоєнного становища, проте політична ситуація на місцях складалася зовсім по-іншому. Знайти в переможеній Німеччині висококваліфікованих спеціалістів, які б не емігрували чи не були скомпрометовані членством у націонал-соціалістичній партії або ж взагалі вижили після Другої світової війни, виглядало чи не найскладнішим завданням. Саме тому процес заміщення одних службовців іншими, як покаже практика в наступні роки, виявився не таким успішним, як цього сподівалися країни-союзниці. В Німеччині поступово формувався курс на “очищення”, “переорієнтацію” на іншу модель суспільного розвитку. Часу, як завжди, для ефективного здійснення будь-яких реформ виявилось недостатньо.

Військовий губернатор Американської зони окупації Люсіус Клей, коментуючи результати Лондонської угоди у промові від 17 жовтня 1945 року, наголошував на тому, що денацифікація полягає не лише у забороні нацистам займати ключові посади, але й у відокремленні від нацизму усіх тих, хто використовував партійну приналежність, як один зі способів бути причетним до розподілу фінансових потоків, що дозволили незаконно отримувати досить високі грошові компенсації [11, р. 125]. Бізнес і політика не можуть зростатися воєдино, натомість повинна існувати виключно співпраця і кореляція курсу обох сфер з метою розвитку держави.

Перебудова форми державного правління вимагала повернення до децентралізації. Політика США, за словами Клея, передбачала посилення функцій місцевого самоврядування. Таким чином, локальні інститути нестимуть більшу відповідальність і значно уважніше ставитимуться до різних

проявів політичної активності, в тому числі протидіючи відродженню нацизму [11, р. 126]. Американська окупаційна влада взяла курс на поступове виведення своїх співробітників з нижчих територіально-управлінських структур, обмеживши свої функції контролем поточної політичної ситуації.

Документи і звернення Державного секретаря США Джеймса Ф. Бірнса щодо питання про денацифікацію свідчать, що американська влада докладала значних зусиль для того, щоб заново реінтегрувати німецькі землі, звертаючись до минулого, шляхом розширення децентралізації та посилення локального самоврядування. Ці кроки мали підкреслити тяглість німецької історії, послабляти б центральний уряд, що було натовість неможливим в період Третього Рейху. Децентралізація політичного керівництва, зростання відповідальності органів місцевого самоуправління мали формувати демократичну структуру німецького суспільства знизу, створюючи міцний фундамент правової держави, таким чином протиставляючи себе вказівкам з боку центрального уряду, який рано чи пізно, але міг би самостійно визначати, що є демократією, а що ні, коли б теоретично владу захопили послідовники нацизму [12, р. 58].

Позицію американців не підтримав Радянський Союз, що загостило напруження між двома державами. Сполучені Штати розглядали потенційно відновлену Німеччину своїм союзником у протистоянні з СРСР. Це залишалося лише питанням часу. США потрібно було здобути прихильність населення: Німеччина не повинна і не буде перебувати під чияю-небудь диктатурою – внутрішньою або зовнішньою [12, р. 60]. Протиставляючи себе СРСР, Сполучені Штати Америки ймовірно натякали на те, що Німеччина постане як нова, єдина, суверенна, нейтральна держава, до якої прихильно ставитимуться американці [7, р. 253]. Денацифікація, що не користувалася значною популярністю серед населення, повинна була бути реорганізованою, а її практичне здійснення зміненом.

Від слів до діла залишалося обмаль часу. Держави-союзниці досягли консенсусу у визначенні конкретної форми здійснення денацифікації,

результатом якого стала поява Директиви №38 Контрольної Ради від 12 жовтня 1946 року. Звинувачені у військових злочинах класифікувалися за п'ятьма категоріями: головні злочинці, злочинці (активісти, мілітаристи, спекулянти), менш небезпечні злочинці, співучасники злочину, виправдані особи [14, р. 168]. При віднесенні до однієї з п'яти категорій враховували: партійну ієрархію, індивідуальне звинувачення, результати розслідувань. Згідно з узаконеним механізмом німець, якому виповнилося 18 років, повинен був зареєструватися і заповнити анкету зі 133 питань ("Meldebogen") [2, S. 44]. Загалом усі особи, які займали ключові посади, були змушені заповнити таку анкету і при цьому відкрито заявити про свою належність до нацистських організацій. Метою проведення анкетного опитування було отримання інформації про кожного громадянина для визначення ступеня його вини і причетності до нацизму. Заповнення анкети було обов'язковим, так як без цього неможливо було отримати продуктові картки. Всього в американській зоні окупації було заповнено понад 13 мільйонів подібних анкет. З тих, хто офіційно був підданий процесу денацифікації, майже 4 млн. кваліфікувалися за першими чотирма категоріями як такі, що в тій або іншій мірі були причетними до нацизму [15, р. 48].

Склад категорій злочинів та характер покарань не був встановлений остаточно, оскільки країни-союзниці вирішили у випадку виникнення непорозумінь, провести додаткові консультації з того чи іншого випадку. Курс на очищення, керований США, був розділений на 2 етапи: усунення з ключових посад націонал-соціалістів та заміщення їх демократами. Опісля Сполучені Штати Америки взяли інший вектор програми: закликали доросле чоловіче населення в обов'язковому порядку з'явитися перед так званими денацифікаційними третейськими судами (Spruchkammern) [4, S. 255]. Таким чином, американська окупаційна влада змусила багатьох німців протистояти власному минулому в Третьому Рейху і реінтегрувати менших злочинців у німецьке суспільство.

Судові трибунали створювалися в усіх міських та сільських районах. Апеляційні трибунали були створені для перегляду рішень. Прокурори та помічники призначалися кожному трибуналу. Судовий персонал повинен був складатися з осіб, які знали місцевість і були відомі як активні опоненти націонал-соціалізму. Третейський суд повинен був оцінити докази, надані прокурором і захистом (підозрюваний та його адвокат), винести рішення та, якщо потрібно, визначити санкції, передбачені законом для кожної з встановлених категорій [15, р. 48].

Перелік критеріїв, за якими визначали приналежність до однієї з вказаних категорій, був достатньо великим, однак між ними не завжди існувала чітка диференціація, яка б дозволяла віднести того чи іншого німця, не вагаючись, до однієї з груп. Здебільшого, поділ відбувався з огляду на формальні результати кар'єрного росту: посади, військова служба, пронацистські та мілітаристські організації. Чим вищу посаду було отримано в період Третього Рейху, тим вагомішим, серйознішим і, звісно, строгішим було покарання. Дійсно, з таким підходом можна було очікувати на системний поділ і відсіювання скомпрометованих. Основним покаранням для головних військових злочинців була смерть або довготривале ув'язнення на термін від 5 до 15 років, а також низка інших форм покарання: конфіскація майна, заборона займати державні посади, позбавлення надбавок до зарплати або пенсії, виключення з політичного життя (втрата права голосу і права бути обраними чи якимось іншим чином бути політично активними) [15, р. 177]. Головних військових злочинців фактично ізолювали від суспільства, їхнє місце і роль у суспільстві мали бути втраченими. Покарання такого ж роду з меншим ступенем караності отримували наступні 2 категорії. В певних ситуаціях головнокомандувачі окупаційних зон могли обмежити підозрюваним свободу пересування територією Німеччини. Щодо співучасників, то на них накладалися певні фінансові стягнення із заробітної плати і вони повинні були періодично інформувати поліцію про своє місце проживання [14, р. 179].

У повсякденному житті завжди трапляються непередбачувані ситуації. Директива дозволяла у деяких випадках уникати необхідності диференціації та кваліфікації за формальними ознаками причетності до нацизму і за наявності прямих доказів здійснення особою військових злочинів віддавати її безпосередньо до суду. Чимало з тих, кого за формальними ознаками відносили до категорії менших злочинців чи послідовників, також вчиняли злочини, про які вони воліли не згадувати і всіляко замовчували. Один прикривав іншого, що перетворювалося в ланцюгову реакцію.

Проведення денацифікації вимагало багато часу, оскільки понад 4 млн. осіб чекали вердикту судів. Тому США вирішили певним чином скоротити тривалість цього процесу і пришвидшити досягнення певного результату щодо денацифікації. У серпні 1946 року Військовий губернатор оголосив про молодіжну амністію, яка передбачала, що всі особи, народжені після 1 січня 1919 року будуть підсудними лише у випадку виявлення вчинення злочинів, за якими визначали належних до перших двох категорій [6, р. 169]. Того ж року в грудні було проведено різдвяну амністію для осіб, чий дохід становив менше 3600 рейхсмарок у період з 1943 року по 1945 рік, а його власність оцінювалася в менш ніж 20 тисяч, а також для тих, хто був більше, ніж на 50% фізично непрацездатний. Такі заходи, поєднанні з поверненням до Німеччини військовополонених, біженців, перешкоджали своєчасному завершенню програми. Амністію отримали понад 2,7 млн. німців, а до 1950 року в Німеччині відбулось майже 1 млн. судових засідань [15, р. 49].

Статистика щодо кількості винних і причетних до нацизму за кожною з п'яти категорій, наведена Юстусом Фюрстенау, значно відрізняється в кожній з окупаційних зон. В підконтрольній США зоні денацифікація проводилася найретельніше, оскільки саме там відсоток головних злочинців та злочинців виявився найбільшим – 2,5%, у французькій – 0,1%. Французька зона виявилася найтолерантнішою внаслідок призупинення розгляду судових справ згідно з амністією та вступом в силу указів №133 та №165, під яку віднесли 52,2% всіх справ, в американській зоні – 33,3%, британській – 29,4% [16, S. 227]. Щодо

Британської зони, то дані виявилися неповними через те, що англійське командування тримало інформацію про перші дві категорії в таємниці, не дозволяючи ознайомитися з ними. На основі цієї статистики навряд чи можна зробити достовірні висновки про те, з якою інтенсивністю реалізовувалася на практиці денацифікація. Однак важливо те, що перша і друга категорії отримали належне покарання, але чи стало це перешкодою у випадку повторення минулого – питання часу. Статистика, якою володів Верховний комісар США з питань Німеччини Джордж Дж. МакКлой на 30 вересня 1945 року справді вражає: 1698 головних злочинців, 22598 злочинців, 106995 осіб належали до 3-ї категорії, 487998 послідовників і 320713 осіб, які під час розгляду судових справ були амністовані [15, р. 50].

Проведення денацифікації зіткнулося з чималими труднощами та проблемами: застосування кримінальних аспектів не лише до головних злочинців, але й до злочинців, відповідальних з менші правопорушення; занадто великий обсяг судових справ; завантаженість судів значною кількістю несуттєвих справ, що перешкоджало винесенню покарання більш значним правопорушникам; довготривале розслідування справ головних злочинців; диференціація визначення, а відповідно і покарання великих і незначних нацистів через людський фактор: “доброзичливий високопоставлений нацист проти відданого пішака-фанатика” [15, р. 52].

Суспільна реакція довго не примусила себе чекати, оскільки населення за свою природою завжди дає неоднозначну оцінку багатьом явищам. Ріхард Тюнгель, шеф-редактор щотижневої газети “Die Zeit”, анонімно у статті “Нюрнберзькі закони” від 22 січня 1948 року висловив обурення щодо способів проведення і функціонування судових засідань, керованих американськими суддями та прокурорами на території Нюрнберга, в тому числі й Міжнародного військового трибуналу. Його як людину, що не підтримувала нацистський режим, обурило те, що в судових засіданнях, як правило, дотримувалися самої процедури, однак опускали найважливіше: винному – покарання, невинному – воля. Кульмінація настала тоді, коли шестеро німецьких адвокатів Круппа

протестували проти того, що за відсутності обвинуваченого суддя може виносити вирок заочно, не вислухавши підсудного [13]. Після цього їх взяли під арешт.

Цей приклад свідчить, що навіть така держава як Сполучені Штати Америки, що гарантувала демократію і спокій в Німеччині, не була здатна справитися з усіма проблемами. Повоєнна ситуація засвідчила відсутність достатньої кількості суддів, слідчих, прокурорів зі знанням німецької мови, здатних ефективно і швидко здійснити розгляд тисяч судових справ. Важливість критики Ріхарда Тюнґеля полягає в тому, що США не брали до уваги німецьку правову систему, опираючись виключно на власні напрацювання та історичні надбання. Натомість у відповіді заступника директора з питань зв'язків з громадськістю Джорджа С. Мартіна цілком слушно йдеться про те, що хвиля обурення, яку демонструвала стаття Ріхарда Тюнґеля, зумовлена недостатньою інформованістю населення щодо судових засідань [13]. Крім того траплялися випадки безпідставних арештів, коли ордер на арешт виносився пізніше, ніж було зібрано докази. Військова адміністрація часто зловживала тим, що арештовувала підозрюваних без відповідного дозволу.

Звісно, що на багатьох осіб чинився адміністративний тиск. Джордж С. Мартін, зокрема, засумнівався в правдивості демократичних переконань автора опублікованої статті Ріхарда Тюнґеля, підозрюючи його в комуністичних симпатіях. Демократія, про яку писали вони обидва, сильно відрізнялася: вона зароджувалася, як і німецьке суспільство, з новими цінностями, з громадянськими свободами, що вимагали часу для переосмислення попереднього світогляду. Надалі цей період в історії Німеччини стане відомим під терміном “година нуль” (“Stunde Null”).

Безумовно, хід, результати та наслідки процесу денацифікації зазнавали значної суспільної критики. Колишні нацисти знову поверталися до займаних ними посад або ж тих, що більш-менш відповідали їхньому попередньому місцю роботи. Зазвичай, вони були номінальними нацистами, а їхня незначна

участь в злочинній діяльності нацистської партії була виправдана німецькими судами. Фактично, власниками партійних квитків НСДАП в західній Німеччині було близько 8 млн. осіб, що разом із їхніми сім'ями становило 30 млн. [15, р. 53]. Немислимо і неприпустимо було тримати усіх цих людей поза суспільством, позбавити їх засобів для існування. І хоч преса висловлювала обурення з приводу призначення на публічні посади колишніх нацистів, законних підстав перешкодити цьому не було: рішення приймалися на основі судових ухвал. Демократичні перетворення в Німеччині полягали в наступному: суспільство повинно протистояти поширенню нацизму, відмовитися від будь-яких його проявів і забороняти його навіть тоді, коли окупаційні війська покинуть німецькі території [15, р. 54].

Певним показником досягнення кінцевої мети денацифікації, а відповідно й проявом довіри до німецького суспільства стала передача управлінських функцій від окупаційної влади федеральному уряду і створення Федеративної Республіки Німеччина. Від цього моменту цілковита відповідальність за ставлення до злочинів минулого та місце і діяльність осіб, причетних до нацизму, повністю перекладалася на німецьку державу та німецький управлінський апарат.

Наприкінці 1950 року програма денацифікації формально завершувалася. Нижня палата німецького Бундестагу схвалила 15 грудня 1950 року резолюцію про припинення програми в окремих федеральних землях, а федеральний уряд рекомендував землям прийняти єдине законодавство, що регулюватиме її ліквідацію [15, р. 51]. Однак це не свідчило про остаточне встановлення результатів денацифікації: положення програми переносилися до різних законів, зокрема про державну службу. Схвалені рекомендації передбачали продовження переслідування тих, хто вчинив злочин і не отримав заслуженого покарання, що з точки зору великої кількості підсудних, що пройшли судові процеси в 1945-1950 рр. було правильним рішенням [5, S. 89].

Список використаних джерел і літератури:

1. Die öffentliche Resonanz der Entnazifizierung. // Ergebnisse von Bevölkerung-Umfragen. Sept. 1948 u. Nov. 1953. Institut für Demoskopie. – Allensbach am Bodensee. – 12 April 1954. – 9 S.
2. Niethammer L. Die Mitläuferfabrik. Die Entnazifizierung am Beispiel Bayerns /L. Niethammer. – Bonn: J. H. W. Dietz. Nachf., 1982. – 710 S.
3. Кригер В. Генерал Люциус Клей и американская политика в отношении Германии 1945 – 1949 / В. Кригер. – Штуттгарт, 1987. – 560 с.
4. Lörcher A. Ein demokratischer Neuanfang? Die Arbeit in den Spruchkammern (Bearbeitetes Interview). / A. Lörcher // Angelika Baumann (Bearb.), Münchner Nachkriegsjahre 1945...1946...1947...1948...1949...1950... Lesebuch zur Geschichte des Münchener Alltags. Geschichtswettbewerb 1995-1996. – München, 1997. – S. 252-257.
5. Borgstedt A. Die kompromittierte Gesellschaft. Entnazifizierung und Integration. / A. Borgstedt // Reichel / Schmid / Steinbach, Nationalsozialismus. – München, 2009. – S. 85-104.
6. Davidson E. The death and life of Germany: An Account of the American Occupation /E. Davidson. – New York: Alfred Knopf, 1959. – 456 p.
7. Backer J.H. Winds of history: The German years of Lucius Dubignon Clay /J.Backer. – New York, 1983. – 336 p.
8. Directive to the Commander in Chief of the U.S. Occupation Forces (JCS 1067) (April 1945). // United States Department of State, Germany 1947-1949: The Story in Documents. – Washington, DC: U.S. Government Printing Office, 1950. – P. 22-28.
9. Extracts from the Report on the Tripartite Conference of Berlin (Potsdam) (August 2, 1945). // Official Gazette of the Control Council for Germany, Supplement 1, p. 13; reprinted in Beata Ruhm von Oppen, ed., Documents on Germany under Occupation, 1945-1954. – London and New York: Oxford University Press, 1955. – P. 40-50.

10. The London Agreement (August 8, 1945), Cmd. 6903 (1946); reprinted Beata Ruhm von Oppen, ed., Documents on Germany under Occupation, 1945-1954. – London and New York: Oxford University Press, 1955. – P. 50-52.
11. “Speech of Gen. Lt. Clay” // Akten zur Vorgeschichte der Bundesrepublik Deutschland 1945-1949, vol. 1, September 1945-Dezember 1946, edited by Walter Vogel and Christoph Weisz. R. – Oldenbourg Verlag: Munich and Vienna, 1976, Vol. 1. – P. 125-27.
12. Stuttgart Speech (“Speech of Hope”) by J. F. Byrnes, United States Secretary of State: Restatement of Policy on Germany (September 6, 1946), US Policy; reprinted in Beata Ruhm von Oppen, ed., Documents on Germany under Occupation, 1945-1954. – London and New York: Oxford University Press, 1955. – P. 52-60.
13. Tüngel R. Nürnberg: Ein Briefwechsel und ein Bericht / R. Tüngel // – Die Zeit, 12. Februar 1948.
14. Control Council Directive No. 38 (October 12, 1946) // Official Gazette of the Control Council for Germany, No. 11, October 31, 1946, p. 184; reprinted in Beata Ruhm von Oppen, ed., Documents on Germany under Occupation, 1945-1954. – London and New York: Oxford University Press, 1955. – P. 168-79.
15. McCloy J. “Present Status of Denazification” / J. McCoy // Office of the U.S. High Commissioner for Germany, 5th Quarterly Report on Germany. October 1 – December 31, 195. – P. 46-55.
16. Fürstenau J. Entnazifizierung. Ein Kapitel deutscher Nachkriegspolitik / J. Fürstenau. –Neuwied und Berlin: Luchterhand, 1969. – S. 227.

References:

1. Die öffentliche Resonanz der Entnazifizierung. (1954). *Ergebnisse von Bevölkerung-Umfragen. Sept. 1948 u. Nov. 1953. Institut für Demoskopie.* Allensbach am Bodensee. 12 April 1954. 9 S.
2. NIETHAMMER, L. (1982). *Die Mitläuferfabrik. Die Entnazifizierung am Beispiel Bayerns.* Bonn: J. H. W. Dietz. Nachf.

3. KRYHER, V. (1987). *General Lucius Clay i amerikanskaya politika v otnoshenii Germanii 1945 – 1949*. Stuttgart.
4. LÖRCHER, A. (1997). Ein demokratischer Neuanfang? Die Arbeit in den Spruchkammern (Bearbeitetes Interview). *Angelika Baumann (Bearb.), Münchner Nachkriegsjahre 1945...1946...1947...1948...1949...1950... Lesebuch zur Geschichte des Münchener Alltags. Geschichtswettbewerb 1995-1996*. München, 1997. S. 252-257.
5. BORGSTEDT, A. (2009). Die kompromittierte Gesellschaft. Entnazifizierung und Integration. *Reichel, Schmid, Steinbach. Nationalsozialismus*. München, 2009. S. 85-104.
6. DAVIDSON, E. (1959). *The death and life of Germany: An Account of the American Occupation*. New York: Alfred Knopf.
7. BACKER, J. H. (1983). *Winds of history: The German years of Lucius Dubignon Clay*. New York.
8. Directive to the Commander in Chief of the U.S. Occupation Forces (JCS 1067) (April 1945). (1950). *United States Department of State, Germany 1947-1949: The Story in Documents*. Washington, DC: U.S. Government Printing Office, 1950. P. 22-28.
9. Extracts from the Report on the Tripartite Conference of Berlin (Potsdam) (August 2, 1945). (1955). *Official Gazette of the Control Council for Germany, Supplement 1, p. 13; reprinted in Beata Ruhm von Oppen, ed., Documents on Germany under Occupation, 1945-1954*. London and New York: Oxford University Press, 1955. P. 40-50.
10. The London Agreement (August 8, 1945) (1955). *Cmd. 6903 (1946); reprinted Beata Ruhm von Oppen, ed., Documents on Germany under Occupation, 1945-1954*. London and New York: Oxford University Press, 1955. P. 50-52.
11. “Speech of Gen. Lt. Clay” (1976). *Akten zur Vorgeschichte der Bundesrepublik Deutschland 1945-1949, vol. 1, September 1945-Dezember 1946, edited by Walter Vogel and Christoph Weisz*. R. Oldenbourg Verlag: Munich and Vienna, 1976, vol. 1. P. 125-27.

12. BYRNES, J. F. (1855). Stuttgart Speech (“Speech of Hope”). *United States Secretary of State: Restatement of Policy on Germany (September 6, 1946), US Policy; reprinted in Beata Ruhm von Oppen, ed., Documents on Germany under Occupation, 1945-1954.* London and New York: Oxford University Press, 1955. P. 52-60.
13. TÜNGEL, R. (1948). *Nürnberg: Ein Briefwechsel und ein Bericht.* Die Zeit, 12. Februar 1948.
14. Control Council Directive No. 38 (October 12, 1946) (1955). *Official Gazette of the Control Council for Germany, No. 11, October 31, 1946, p. 184; reprinted in Beata Ruhm von Oppen, ed., Documents on Germany under Occupation, 1945-1954.* London and New York: Oxford University Press, 1955, P. 168-79.
15. MCCLOY, J. “Present Status of Denazification” (1950). *Office of the U.S. High Commissioner for Germany, 5th Quarterly Report on Germany. October 1 – December 31, 1950.* P. 46-55.
16. FÜRSTENAU, J. (1969). *Entnazifizierung. Ein Kapitel deutscher Nachkriegspolitik.* Neuwied und Berlin: Luchterhand. S. 227.

Mykhailo Boiko, Student (Master’s Degree)

Oleksandr Ivanov, PhD in History, Associate Prof.

Taras Shevchenko National University of Kyiv

THE DENAZIFICATION OF POST-WAR GERMANY IN THE AMERICAN OCCUPATION ZONE IN 1945-1949

Abstract . *As a result of the analysis of the documents of the American Military Administration, agreements, signed at the official governmental level by the representatives of the Allies, personal documents, articles of the German newspaper “Die Zeit” and sociological researches carried out by the scientific institutions, the authors of the article outline the main mechanisms, procedures, institutions for the*

implementation of the denazification and identify its advantages and disadvantages during the American occupation in 1945-1949.

Denazification implemented in the American occupation zone did not remain ineffective. This process also had a shocking effect for the civilians, for it meant “social degradation and humiliation in the eyes of society”. If there was no internal purification of the former criminals, all reinterpreted individuals were now forced to outbrave “political moderation and restraint” and to accept new conditions. With the adoption of democracy “from above” during the transitional justice, there can be no unequivocal answer to the question whether the national socialist dictatorship in Germany could be regarded as successful.

The United States of America quickly realized that the future of Germany would depend on both the announced denazification and the economic recovery. The American government approved the adoption of the Basic Law (Constitution of the Federal Republic of Germany). In any case, the American policy toward Germany consistently advocated German unity and the integration of a prosperous and strong state, provided that it would become a constituent of a capitalist and democratic international system as a responsible party.

Key words: *Federal Republic of Germany, denazification, The United States of America, national socialism, Basic Law.*

Надійшла до редколегії 15.05.18.